

K některým aspektům právních vztahů poddanského městečka Manětína k vrchnosti do poloviny 15. století

Jaroslav Čechura

V naší literatuře dosud postrádáme speciálnější práce, jež by se zabývaly právními vztahy poddanských měst jako celku, případně jejich obyvatel k vrchnosti.

V souhrnných charakteristikách právních vazeb je vzájemný vztah formulován například tak, že poddanská městečka „žila zásadně v rámci pozemkové vrchnosti svých pánů, přičemž se jen několika málo výsadami lišila od vesnic“.¹ Jsou však i jiné názory, třeba že se jednalo o poměr „bezprostřední“, kdy obyvatelé městečka mohli získat polepšení, „aniž by došlo k oslabení jejich závislosti na vrchnosti“, hospodářský vztah k vrchnosti se realizoval „mimo základní ekonomický moment“, přičemž rozvoj samosprávy se v menších městech ve 14. století „nedá ještě poznat“.² Takových dílčích názorů lze v literatuře nalézt více,³ poněvadž však mají víceméně analogické znění, není potřeba je rekapitulovat.

Sledujeme-li vývoj jednotlivých městských sídlišť v časovém záběru 14. a 15. století, zjistíme, že procházel nejednou změnou, kterou nemusejí odrážet litera privilegií, vrchností městečkům poskytovaných.

Významným typem pramenů, které dovolují postihnout uvedené vývojové momenty, jsou městské knihy poddanských městeček. Ze druhé poloviny 14. a z 15. století se jich zachovala řada.⁴ Snad kromě České Třebové byla této kategorii pramenů věnována zatím vcelku minimální pozornost.⁵ Příčiny tohoto stavu nejsou jen subjektivní povahy. V zájmu vědecké objektivity je třeba přihlídnout ke skutečnosti, že zápisy vkládané do městských knih poddanských městeček jsou nejednou dosti řídké, mnohde se setkáváme s frekvencí jen několika vkladů ročně, často mezi nimi bývají mezery i několika let. Přesto se však jedná o významný komplex pramenů (a to nejen pro studium vrchnostenských vazeb vůči těmto sídlištím), který dosud čeká na své zhodnocení. Vždyť by se nemělo přehlížet, že poddanská městečka u nás byla dosud studována z pramenů převážně agrární povahy, např. z urbářů, což je značně jednostranný postup znemožňující překročit funkční zaměření pramene.⁶

Jednu z velmi zajímavých městských knih poddanských městeček v Čechách představuje pamětní kniha západočeského Manětína z let

1381/82 až 1705.⁷ Její studium ukázalo řadu možností k prohloubení poznání jak poměru poddanského města k vrchnosti, tak otázek vlastnictví půdy. Z této analýzy vyplynula předložená studie, která se ovšem zaměřuje pouze na časový úsek 1381/82 až 1465. Po roce 1465 nebyla totiž kniha po deset let vedena a posléze ztrácela postupně na významu v písemném fixování právních pořízeních. Tuto skutečnost naznačuje i počet zápisů:

1381/82–1465	121
1475–1705	105

Předpokladem rozboru pramene je naznačení základních trendů vývoje městečka do poloviny 15. století, dále poznání vztahu vrchnosti k vedení pamětní knihy a zapisování do ní a konečně postižení poměru městečka k vrchnosti, založeného na vlastnických vztazích vycházejících z držby půdy.

Vývoj poddanského městečka Manětína do poloviny 15. století

Oblast, kde v pozdější době poddanské městečko vzniklo, patřila původně českým panovníkům. V roce 1169 daroval Vladislav I. pražským johanitům Manětín, chápaný jako centrum dalšího újezdu s třemi lokalitami, rámcově jej vymezujícími. Tím byl dán základ johanitskému panství kolem Manětína, které – měřeno územním rozsahem – nedoznalo do r. 1420 velkých proměn. V Manětíně byla zřízena johanitská komenda. V nevelké vzdálenosti od něj se nacházel Kuchov (či Cuhov), označený již roku 1169 „cum foro“, který do první třetiny 13. století s Manětínem splynul, ovšem ještě ve 14. a 15. století byla tak jmenována místní část městečka. Dalšími drobnými osadami byly Vesce a snad původně samostatné osídlení kolem kostela sv. Barbory, jež si v pozdějších staletích podrželo místní označení „u sv. Barbory“. Uvedená drobná sídla představovala základ pozdějšího poddanského městečka, které vzniklo nejspíše postupným splýváním zmíněných sídlišť, jejichž centrem byl trh. Pozvolné konstituování sídliště známého jako Manětín je patrné dodnes na půdorysu městečka, výrazně se lišícího od jednorázových, plánovitých lokací.

Privilegium Václava I. z roku 1235 zachycuje již další vývojové stadium Manětína.⁹ V této době byl trh brán jako „forum apud villam M.“. Český panovník udělil johanitům významné polepšení imunitního charakteru v tom smyslu, že „ipsum forum adire studeat, nulluque iurisdictioni subiacentes plena gaudeant libertate“, poskytl tedy možnost zřízení svobodného trhu. Peněžité pokuty za zločiny spáchané „incolis fori“ měly být trestány pouze „per iudicem, quem iam dicti fratres in eodem loco M. ordinaverint“. Závažné závěry přináší právní analýza privilegia provedená V. Vaněčkem,¹⁰ který spatřuje jádro jeho obsahu v exempci od soudů zemského práva (uvedeny jsou přímo Plzeň a Žatec) a povolení

výlučného soudu pozemkově vrchnostenského, tedy klášterního. Přitom se odlišují obyvatelé trhového místa samotného od ostatního poddanského obyvatelstva vesnic tvořících johanitské panství v okolí. Obyvatelé trhového místa (tj. Manětína) měli náležet výslovně k privilegovanému fóru dvorskému. Bohužel není možné přesně sledovat, jak bylo znění privilegia v této sféře naplňováno, zvláště pak jak se v konkrétních poměrech Manětína projevilo privilegium Přemysla Otakara II. z roku 1272, určené johanitům.¹¹ Per analogiam lze usuzovat, že výkon spravedlnosti v oblasti trestní, příslušející původně místnímu hrdelnímu soudu královskému, přešel via facti do rukou manětínských johanitů. V roce 1382 totiž nazývají Manětín „civitas ordinis nostri“ a záležitosti soudní jsou upravovány pouze mezi pozemkovou vrchností a Manětínem (měšťané jsou označováni „subditi nostri“, tj. johanitů). Lze předpokládat, že zvláštní postavení obyvatel trhového místa v rámci manětínského panství a zejména výkon pozemkové vrchnosti johanitů již v této době dosti výrazně omezovaly rozsah kompetence rychtáře, a to ve výkonu jeho nejdůležitější funkce soudní (určené však v první řadě pro poddané v okolních vesnicích), byť do ní měl být ustanovován vrchností. Zde zřejmě máme jeden ze základů specifického vývoje poddanského městečka.

Přes rozsah polepšení týkajících se nejen vrchnosti, ale i lidí kolem trhu, je Manětín nazýván v listině Václava I. „villa“, což lze ovšem vysvětlit zřejmě terminologickou rozkolísaností při označování sídlišť městského charakteru, neboť se jedná o období, kdy u nás vznikaly první královské městské fundace.¹² S přihlédnutím k ranému dokladu o existenci trhu v blízkosti Manětína je možné v době, kdy bylo privilegium vydáno, uvažovat o dovršení sídlištního vývoje Manětína v poddanské městečko.

Další prameny zachycují situaci o téměř půldruhého století později. Týkají se johanitů, tedy pozemkové vrchnosti manětínského panství, a jsou významné pro poznání právě vnitřního stavu tohoto rytířského řádu nedlouho před založením pamětní knihy v Manětíně.

Vizitace řadových komend provedená v roce 1373 v Čechách,¹³ byť v podobě poněkud tendenční, podává základní obraz manětínské vrchnosti. V Manětíně sídlili komtur (preceptor) a 7 řeholníků. Dále je uváděn jako svědek Matěj Keclínův z Kostomlat — „rector scholarum“ v Manětíně, zmiňován je i „notarius“.

Pokud jde o hospodářství, svědkové vizitace shodně vypovídali, že výnos (zřejmě celého manětínského panství v západních Čechách) ve formě úroku (census) dosahoval výše 201 kop kromě 3 popluzí dávajících 46 kop, úhrnem tedy 247 kop č. gr. Vizitace v případě manětínské komendy uvádí (jmenovitě komtur Beneš z Ronova) roční výdaje: panovnickovi (berna specialis?) 130 kop, na kuchyni 48 kop, oblečení

30 kop, náklady na režijní zařízení dalších 10 kop č. gr., úhrnem 208 kop. I když je třeba počítat s tím, že šlo o čísla záměrně upravená pro potřebu vizitace, hospodaření manětínské komendy přinášelo výnos (snad průměrný) téměř 40 kop.

V kontextu s touto skutečností je pak závažným pramenem pro poznání vývoje Manětína privilegium vydané samotným představeným řádu 20. dubna 1382.¹⁴ Jako pohnutka k jeho vydání je uváděna morová epidemie. Zdá se však, že spolupůsobily i jiné faktory, jak bude ještě řečeno. Intenzitu morové epidemie v Manětíně, která proběhla zřejmě v roce 1380, nelze patrně přeceňovat.¹⁵ V pamětní knize je v roce 1382 5 vkladů týkajících se sirotčích peněz. I když je třeba přihlédnout k tomu, že se jedná pouze o část provolání, zapsaných pro paměť, skutečné následky epidemie se pravděpodobně příliš nelišily, což potvrzují jak další vklady do knihy z osmdesátých let 14. století, kde nepřichází jediné pořízení o pustém domě či gruntu, tak i rozbor obsahu privilegia samotného. Proto se domnívám, že je vhodnější interpretovat morovou epidemii jen jako spolupůsobící faktor vydání privilegia, spíše vnější, formální povahy. Silnější byla zřejmě snaha manětínských měšťanů získat nové, výhodnější právní postavení jak vůči obhospodařovaným statkům, tak vůči pozemkové vrchnosti samotné, ale i v některých záležitostech dalších. Složením 56 kop zákupní sumy se manětínští měšťané stali dědičnými nájemci (či pachtýři) pozemků patřících k městečku. V přesně stanovených záležitostech se měli řídit zvyklostmi královského města Plzně, právě tak jako ve věcech soudních, kde si ovšem vrchnost podržela výkon odvolací instance.

Privilegiem z roku 1382 se johanitskému městečku Manětínu dostalo značného rozsahu svobod, kladoucích je strukturou vnitřních právních norem prakticky na úroveň královských měst.¹⁶

V souvislosti s vydáním tohoto privilegia je významný fakt, že se týká převážně pouze nemovitostí a právních aspektů s nimi souvisejících. Přitom „forum“ je doloženo již v roce 1169, v textu však není ani zmínky např. o poplatcích z prodávaného zboží či o řemeslné výrobě a jejím zdanění (tzv. progresivní zdanění). To přirozeně nemusí znamenat, že se jednalo o lokalitu, kde nedošlo k rozvoji alespoň tzv. základních řemesel. Tuto otázku prostě nelze řešit jen na základě dosti jednostranně koncipovaného privilegia, dotýkajícího se pouze určité, byť podstatné stránky života městečka.

Privilegium z roku 1382 nepředstavovalo ovšem dovršení procesu nabývání svobod v Manětíně. V roce 1401 došlo k dalšímu, velmi podstatnému rozšíření svobod manětínských měšťanů prostřednictvím „magnis pecuniis“, které Manětínští zaplatili vrchnosti.¹⁷ V Manětíně byl zřízen úřad purkmistra, podstatně upraven rozsah finančních povinností měšťanů vůči vrchnosti vázaných na půdě, a konečně vytvořen

samosprávný orgán složený ze 6 měšťanů, který měl zastupovat městečko při řešení některých závažných záležitostí. Tím došlo přirozeně k řadě změn ve vztahu mezi vrchností, jejími úřady, městečkem a jeho samosprávnými úřady a orgány, a to ve sféře finanční, právní i správní.

Zásadní je v této souvislosti zjištění, že jednoznačným stimulujícím faktorem, který přinášel měšťanům řadu polepsení a vrchnosti z hlediska dlouhodobějšího pohledu naopak zužování vrchnostenských pravomocí, byly finanční prostředky poskytované johanitům. Nelze tedy hovořit o tom, že by se poměr vrchnosti a poddanských měst a městeček realizoval „mimo základní ekonomický moment“.¹⁸ Kromě toho je možné na případě Manětína pozorovat, že iniciativa ústící ve vydání privilegií vycházela zřetelně „zdola“, od měšťanů.

V roce 1420 bylo celé manětínské johanitské panství zastaveno předním západočeským feudálům, pánům ze Švamberka.¹⁹ V konfirmaci Vladislava Jagellonského z roku 1483 se vlastně poprvé setkáváme se jmenovitým výčtem statků, které tvořily panství. Švamberkové drželi poddanské městečko s přilehlými vesnicemi do roku 1560.²⁰

Poměr vrchnosti k manětínské pamětní knize a jejímu vedení v letech 1382–1465

K přímému zásahu církevní vrchnosti do způsobu vedení knihy před rokem 1419 nedošlo, právě tak jako k osobní účasti na zápisech, případně jejich stylizaci. Dokonce pro období 1382–1419 neexistuje jediná výslovná zmínka o tom, že by johanité povolili vklad do knihy, či byli žádáni o souhlas; o případném nařízení vkladu nelze tedy vůbec hovořit. Povolení zápisu do knihy vrchností nebylo součástí povinného formuláře. A to jak v případech nesporných (majetkoprávní pořízení, dispozice s nemovitostmi vůbec), tak sporných či trestních záležitostí. Dokonce není doklad ani o formálním souhlasu vrchnosti. Ta je zastoupena, s přestávkami, do roku 1410 rychtářem, v letech 1425–34 purkrabím, ovšem ani tito úředníci nenařizují nebo nepovolují vklady do knihy. Účastnili se přirozeně jednání úředního orgánu.

Johanité, církevní vrchnost, se do roku 1419 v knize objevují prakticky ve třech typech zápisů. Za prvé jako odvolací fórum, dále v záležitostech majetkoprávních a konečně vystupují ve formálním záznamu zachycujícím existenci pozemkové vrchnosti. Například zápis z roku 1418 je ukončen obratem: „Stalo se za pana Heřmana z Vartenberka, toho času komendátora v Manětíně, pána našeho.“²¹

Švamberkové, od roku 1420 zástavní držitelé Manětína a johanitského panství, se objevují v knize v osobě Hynka Krušiny poprvé v roce 1423.²² Tehdy, stejně jako po dva následující roky, jsou uváděni analogicky jako komtur johanitů v roce 1418. Roku 1428 vystupuje Hynek Krušina jako

strana jednající před městskou radou — „sedie před námi v plné radě“.²³ Za Hynka Krušiny (do roku 1453) a za jeho syna Bohuslava (do roku 1490) vystupuje tato vrchnost v knize pouze v záležitostech soukromoprávní povahy týkajících se určitých nemovitostí v městečku, k nimž Švamberkové mají či nabývají vlastnické právo a které byly původně buď johanitské (panská lázeň, mlýn apod.), nebo patřily manětínským měšťanům, kteří je Švamberkům odkazují. Ve všech těchto případech vystupuje uvedený panský rod pouze jako strana před orgánem městské samosprávy, byť jsou jmenováni „pán náš“; projednané akty nebyly zaknihovány z vůle vrchnosti, ale po řádném projednání tak bylo učiněno pro paměť. Nová vrchnost se také nepodílela na stylizaci vkladů, které se po formální stránce od ostatních neodlišují. Ani za Švamberků nedochází k tomu, že by listina zachycující dispozici majetkem tohoto rodu v městečku byla vepsána (s možnými úpravami) do knihy. O stejné záležitosti bylo znovu jednáno v radě a vklad formálně i obsahově odlišný od vydané listiny byl do knihy učiněn pro paměť. Přitom nebyl prostředníkem žádný z úředníků spravujících švamberské dominium.

Přímý vztah vrchnosti ke knize a způsobu jejího vedení, jenž by měl být typický pro menší městečka, zde — jak bylo ukázáno v letech 1382–1465 a pro zbytek 15. století, ale i ve století 16. — není doložen. O vlivu vrchnostenských úředníků v této sféře bylo již pojednáno.

Názor kdysi vyslovený Z. Winterem, považovaný dosud za platný pro předhusitské období,²⁴ totiž že bez panské vůle nesměli měšťané poddanských měst a městeček provádět nejen transakce s nemovitostmi, ale ani zápisy do knih, či (poněkud modifikováno) že poměr vrchnosti a poddanského města před rokem 1419 byl fakticky neměnný, není tedy jako souhrnný či syntetizující pohled správný. Naopak. Jak ukazuje diplomatický rozbor manětínské pamětní knihy, záviselo v první řadě na konkrétních poměrech, které ovlivňovaly vývoj poddanských měst a městeček ve 14.–16. století a v míře rozhodně nikoli zanedbatelné se spolupodílely na vedení městských knih. Zde je možné pozorovat značné rozdíly a zvláštnosti v rámci území Čech, ale i menších teritorií. Ukazuje se také, že ani samotná velikost sídliště nemusí být kritériem, které by rozhodovalo či spolurozhodovalo nejen o vedení městské knihy, ale i o funkci správy apod. Je rovněž patrné, že například ve srovnání s údaji skupiny trhových knih českých poddanských měst z první poloviny 16. století představují manětínské poměry zcela svéráznou,²⁵ dosti pokročilou kvalitu, kterou věrně odráží vedení pamětní knihy; na této skutečnosti nic nezměnil ani přední panský rod v západních Čechách — Švamberkové.

Poměr poddanského městečka Manětína k vrchnosti v letech 1380–1465

Chceme-li se pokusit o postižení poměru poddanského městečka k vrchnosti, pak musíme vyjít z poměru obyvatel městečka k obhospodařované půdě, což v daném případě akcentuje i johanitské privilegium z roku 1382. Musíme sledovat vývoj vztahů, jak se realizovaly mezi pozemkovou vrchností a bezprostředními obhospodařovateli půdy (zde měšťany poddanského městečka). To umožňuje poznat charakter vlastnictví,²⁶ tedy způsob přivlastňování uskutečňovaný ve výrobním spojení pracovních sil s výrobními prostředky – v tomto případě založeném na vlastnictví půdy. Vlastnické vztahy zde pak představují společenskou formu výroby.

V pojetí vlastnictví se vychází „... z rozlišování mezi ekonomickou a právní kategorií vlastnictví a z faktu, že analytický popis vlastnictví v ekonomickém smyslu musí být adekvátní popisu podstatných a jevových stránek výrobního procesu“.²⁷

Právní charakter vlastnictví

Vlastnické vztahy jsou v Manětíně patrné až v souvislosti s vydáním johanitského privilegia v roce 1382. Byly upraveny ve prospěch měšťanů, kteří složili zákupní sumu 56 kop č. grošů, čímž byl proveden zákup, neboli „pravý pacht“.²⁸ Pozoruhodný je velmi malý rozsah půdy přiměřené městečku, pouze 440 jiter. Vedle toho privilegium postihuje prodej dalších polností za sumu 9 kop č. gr., které byly patrně nedlouho předtím nově získány vykloučením lesa. Z těchto novín se měl platit každý rok úrok ve dvou termínech po jedné kopě, dále pak naturální renta 3 strychy žita a ovsa. Vzhledem k tomu, že rozsah novín není vztažen k určitému množství polností, lze odhadnout (srovnáním obou zákupních sum), že se mohlo jednat o 1 až 1,5 lánu (= 60 až 90 strychů) půdy. Vedle zdanění polností je uveden plat z každého domu ve výši 4 grošů, z krčmy 12 grošů, podýmné 2 groše. Měšťané byli povinni přispívat na generální berni. Výše příspěvku však měla být stanovena na základě dohody komtura s měšťany. Odlišné to bylo u novín; zde se mělo přispívat na generální berni částkou 32 groše z lánu.

Velmi významné polepšení pro manětínské měšťany představovalo zrušení odúmrti ve prospěch vrchnosti a přiznání práva svobodné dispozice nemovitostmi pro všechny měšťany (pro muže i ženy) podle práva královského města Plzně.

Také ve věcech soudních „in omnibus causis“ se Manětínští měli držet zvyklostí města Plzně. Odvolací instanci si vrchnost ponechala.

Manětínští měšťané byli podle privilegia považováni za téměř svobodné vlastníky půdy, a to nejen zastavěné, ale i orné. Tomu odpovídají zápisy

v pamětní knize vedené od prvních měsíců roku 1382, z nichž vyplývá, že již od počátku vedení knihy (úvodní zápisy poněkud předcházejí vydání privilegia)²⁹ měšťané svobodně disponují s nemovitostmi, jak polnostmi, tak budovami, a považují se za jejich prakticky svobodné vlastníky, nikoli jen držitele či poživatele do vůle vrchnosti.³⁰ Povahu vlastnictví půdy v Manětíně je možné dokumentovat skutečností, že poté, co se soudní agenda stala záležitostí rady jako úředního orgánu městečka (v prvním desetiletí 15. století), nedošlo v rozsahu dispozic s nemovitostmi prakticky k žádné změně (kromě toho, že po roce 1401 mizí zmínky o placení úroku vrchnosti), a to jak za johanitů, tak za Švamberků.³¹

Tendence k prosazování svobodného vlastnictví půdy v Manětíně se projevuje od roku 1400 také prodejem rent na domech i polnostech. První doklad o prodeji renty na nemovitosti přichází roku 1412, kdy Jan, Slávkův syn, „převedl a zapsal jest na svej nivě . . . těch 14 kop gr. pod úrok na Hromnice, každú kopu pod 6 grošů . . .“ s výhradou, „aby jeho niva prostá a svobodná byla od toho zápisu“, složí-li konšelům sumu 14 kop.³² Jiné platební povinnosti k této polnosti nejsou uvedeny.

Pojetí téměř svobodného vlastnictví půdy neoslabuje skutečnost, že měšťané byli povinni z většiny půdy platit vrchnosti pozemkovou rentu vyjádřenou ve formě úroku či pozemkové činže, jak se uvádí např. v transakci z roku 1392.³³

V roce 1401 nastává další změna ve sféře právního poměru manětínských měšťanů k půdě.³⁴

Manětínští měšťané se snažili — úspěšně — rozšířit obsah privilegia z roku 1382, čímž dosáhli stavu plně odpovídajícího úrovni královských měst.³⁵ Cestou k tomu bylo opět složení finanční sumy (jejíž výše není známa), kterou Manětínští zaplatili vrchnosti.

Při podrobnějším studiu vyvstává dosti závažná otázka významu dosažení purkmistrovského úřadu (opět podle vzoru královského města Plzně) pro rozsah „šosovních“ platů měšťanů,³⁶ zvláště pak následuje-li *passus* o závazku měšťanů platit „census maiores“. Lze přirozeně jen těžko přepokládat kauzální vazbu mezi zřízením samosprávného úřadu a změnou ve struktuře a rozsahu platebních povinností měšťanů, vycházejících v první řadě z držby nemovitostí, neboť je patrné, že pojem „ssossy“ není identický s označením „census maiores“.

Vklady do knih po roce 1401 se poněkud liší od předcházejících zápisů také po stránce obsahové. Je možné vyslovit domněnku, že vklad z roku 1401 měl v kontextu s privilegiem z roku 1382 přece jen hlubší a dalekosáhlejší význam, než by se na první pohled — v souvislosti s rozšířením samosprávy — mohlo zdát.

Po roce 1401 nepřicházejí v rámci zápisů žádné doklady o tom, jak byla z nemovitostí (z půdy i domů) placena pozemková renta při změně majitelů, což může mít určitý význam, zvláště uvážíme-li, že od roku 1410

po celé sledované období (s výjimkou let 1425–1434) nepředsedal soudnímu jednání vrchnostenský úředník a v řadě případů se ho vůbec neúčastnil.³⁷ Navíc po roce 1401 se v knize vyskytuje ve formě samostatných vkladů „panský majetek“, tj. režijní zařízení vrchnosti (lázeň, mlýn, popluží), s nimiž jsou prováděny dispozice ve prospěch místních měšťanů. Samotný termín „úrok“ je uváděn prakticky výlučně v souvislosti s prodejem rent, jak na domech, tak na polnostech. Vlastní pozemková renta, skládající se z řady položek, jež jsou jmenovány v privilegii z roku 1382³⁸ a měšťany nazývány souhrnně „ssossy“,³⁹ zřejmě nabyla nové podstaty či kvality, vyjádřitelné nejen kvantitativně.

Podívejme se nejdříve na způsob transakcí s nemovitostmi, jež uvedenou interpretaci potvrzuje. Podotýkám, že k následujícím zjištěním jsem došel rozbořením všech vkladů v pamětní knize týkajících se této otázky ve sledovaném období. Vyznačují se jednotnou tendencí a nenacházíme jedinou odchylku od uvedeného způsobu zaknihování, ale ani pokud jde o obsahovou stránku. Například v roce 1392 prodal Jan, řečený Cabua, mlynář pod Újezdem⁴⁰ (mlýn patřil k městu), Janovi písaři „campum adiacentum molendino suo“; stalo se tak „coram nobis“, jak svědčí členové městské rady. Přitom jsou uvedeny platební povinnosti vyplývající z držby pozemku: „... emit et comparavit de quo quidem campo, dictus Jacobus vel successor suus, qui illum campum tenuerit, de una sexagena grossorum steuram ad civitatem predictam M. temporibus perpetuis, quonescunque in instaurata fecit et voluntata det et persolvat et de una iugere de eodem campo in die Purificacionis S. Marie singulis annis inperpetuum domino commendatori, qui pro tempore fiunt in M. persolute debet et tenet.“ Podobně učinil v roce 1401 pekař Petr Hlavnice.⁴¹

Lze vyslovit předpoklad, že vedle půdy patřící městečku („ad ipsam civitem spectantis“) se zřejmě nacházely v jeho blízkosti ještě další polnosti, které vrchnosti nepatřily. Byla to svobodná půda nepodléhající kromě generální berně a povinnosti ochrany země žádným feudálním povinnostem. S tím by mohla korespondovat skutečnost, že při vydání privilegia v roce 1382 nebyla půda nově přiměřena. Například v roce 1405 je urovnáván spor mezi obcí vsí Brdo a Mikulášem Dupovským o polnosti patřící k jeho mlýnu. Výsledkem byl zápis do knihy zaznamenávající rozhodnutí, „aby ta zemice při mlýnu ostala“, přičemž je uváděno: „... a druhá zemice, tajf jest byla svobodna, bez zmatku k mlýnu náleží“.⁴²

Pregnantním vyjádřením způsobu vlastnictví v Manětíně po počátku 15. století je vklad z roku 1418, podle něhož prodává manětínská měšťanka svůj pozemkový majetek a dům nižšímu šlechtici.⁴³ V zápisu přímo stojí, že „... paní Kačka řečená Hovnová stojíc před zahájeným soudem dobrovolně jest povolila urozenému panoši Zikmundu z Kněžic domu svého, kterýž měla i dědiny i toho všeho zboží svrchního, aby sobě v knihy

naše vložil, že jest jeho vlastní a svobodné⁴⁴ a že to všecko muož prodati, dáti i poddati i učiniti z toho zboží řečeného, což by chtěl a k svému užitku přinést, a na tom jemu paní Kačka dříve řečená, ani žádný jiný nemá překážeti...“ Význam tohoto vkladu vyniká ve srovnání s následujícím zápisem pořízeným v roce 1419, v němž „my Matěj Netopíř purgmistr... (12)... konšelé... vyznáváme z plné rady, že Martin a Šilhan koupil (sic!) u pana Heřmana z Vartenberka u našeho pána lázni starú se vším dnem... (dědičně) za 5 kop... úplně zaplacených panu Heřmanovi i zákonu (= johanitům – pozn. J. Č.) v městské právo... a také úroky s tej chalupy má (jí) platiti podle jiných domů pánu k dvoru věčně a šosy k městu“.⁴⁵ Úrok je zde placen proto, že se jedná o původně režijní zařízení obhospodařované samotnou vrchností, zakoupené ve formě dědičného pachtu (či nájmu).⁴⁶

Svobodné vlastnictví půdy je možné potvrdit několika zápisy z roku 1464, z nichž dva jsou nejtypičtější. V prvním „Johanka, dcera nebožce Slavkova... prodala svou dědičnou louku... urozenému pánu panu Bohuslavu ze Švamberka, pánu našemu, k pravému dědictví, tak s tím právem vším, jakož jest sama jměla a držela, tu sobě nic nepozůstavuje, neb jest té louky pravá dědička byla, za 18 kop peněz dobrých, kteréžto svrchupsané peníze jsou jí úplně a vcele hotovými penězi zaplacený od pána našeho. A tu před námi (tj. městskou radou) to své právo k té louce mocně jeho milosti vzdala a toho se odřekla, že na tom nemá nic ona, ani žádný, krom jeho milosti a těch budoucích, kdožby jí od jeho milosti obdrželi, a že to jeho milosti i jeho budoucím kdožby drželi chce svoboditi před každým...“⁴⁷ Bohuslav ze Švamberka též den „ihned prodal jest tuž louku zase s tím se vším právem svrchudotčeným, kteréž jest k té louce napřed jmenované měl jsa jejich pravý dědic, opatrnému Zachařovi toho času rychtáři za 29 kop grošů peněz dobrých, kterýžto svrchupsaný dluh jest jeho milosti úplně a docela za tu louku zaplacen... Johanka též jemu slíbila svoboditi, jakožto i panu saukupu svému jestliže by jeho co od koho pro tu louku potkalo“!⁴⁸ Nelze zapomínat, že se jedná o transakci mezi pozemkovou vrchností a měšťankou poddanského městečka.

V témže roce provedl Bohuslav ze Švamberka transakci se svým majetkem, lázní, tímto způsobem: „... Bohuslav ze Švamberka, pán náš milostivý, sedě před námi v plné radě, vyznal jest, že jest prodal lázeň svou, kterouž mezi námi měl jest dědičnou,⁴⁹ ježto jest byla vždy panská, člověku svému Hanušovi, řečenému Cibulka, za 5 kop grošů peněz dobrých, kteroužto lázeň též Hanuš lazebník má jměti a držeti dědičně i jeho budoucí bez všelikeré moce překážky i mých budoucích, kteréžto svrchupsané peníze 5 kop gr. vzal jest od člověka svého svrchudotčeného a docela nic těch peněz na něm nepozůstavuje, krom svého panství⁵⁰ a úroka. To jest aby úroka dával z té lázně do roka 40 gr. rozdílně při sv. Jiří

20 gr. a při sv. Havlu tolikéž, budoucně jeho milosti i jeho budoucím, a to mají všichni činití náměstkové téhož člověka, kteří by drželi tu lázeň věčně . . .“

Provedený rozbor právních aktů zachycujících transakce s nemovitostmi v Manětíně ukazuje na dovršení vývojové tendence k prosazení plného svobodného vlastnictví (plné vlastnictví v pravém slova smyslu, tj. plné požívání)⁵¹ půdy v městečku na počátku 15. století, což je mimo jiné možné postihnout i ve formulaci zápisů, byť s určitým zpožděním. Tato půda představuje odlišnou právní kvalitu než půda, jež zůstala v přímém vlastnictví vrchnosti a byla propůjčována za určitých podmínek k dědičné držbě, přičemž „panství“ si ponechávala vrchnost. Způsob vlastnictví půdy a svobodné dispozice s ní plně odpovídají poměrům královských měst u nás; v daném případě se ovšem konstitovaly v Manětíně, za církevní pozemkové vrchnosti. Zástavní držitelé Švamberkové je po roce 1420 zcela respektovali. Je vhodné připomenout, že z půdy, považované za svobodné vlastnictví (plné vlastnické právo)⁵² měšťanů v královských městech, u nás byl ve 14.–16. století placen úrok (census) vrchnosti, tedy panovníkovi.

Vraťme se ještě jednou k pozoruhodnému zápisu z roku 1401.⁵³ Po tomto datu mizí z knihy doklady o platebních povinnostech manětínských měšťanů vrchnosti, a to i v případě, že měšťanský majetek je prodán jako svobodný samotné vrchnosti, která jej dále jako svobodný postupuje „de iure“ vlastnímu poddanému (byť to byl v daném případě rychtář – v první řadě však manětínský měšťan). To ovšem znamená, že nešlo jen o jednání týkající se zřízení úřadu purkmistra, na něž by měšťané byli nuceni vynaložit „velké peníze“, ale došlo také (či snad dokonce především) k dohodě mezi vrchností a představiteli městečka – náležitě peněžitě podepřené – jež vyústila v určitou úpravu platebních povinností měšťanů. Původní „ssossy“ jako pozemková renta, tedy jako úhrn všech platů a povinností městečka a měšťanů vůči vrchnosti, byly redukovány na závazek věčně platit „census maiores“, což je výraz, který se s největší pravděpodobností liší od označení povinnosti šosovní.⁵⁴ Potvrzovala by to i skutečnost, že platební zatížení měšťanů je v jediném zápisu uvedeno pod dvěma různými pojmy, které nelze podle všeho považovat za synonyma, ale za dvě odlišné kvality. Rozsah „census maiores“ není bohužel možné určit; přesto považuji za pravděpodobné, že se ve srovnání s „ssossy“ zmenšil. V poněkud formalizované podobě lze vyjádřit nový census (úrok) tak, že původní úhrn pozemkové renty se rozpadl ve dvě složky, z nichž první (a zřejmě větší) představoval „census maiores“, druhou bychom mohli nazvat „census minores“. Je možné předpokládat, že změna týkající se nahrazení placení pozemkové renty pouhým úrokem souvisí s nabytím práv, odpovídajících poměrům v královských městech, poddanským městečkem Manětínem. V prostředí královských měst byl

způsob zúročení půdy kvalitativně odlišný od vztahů, na jejichž základě vznikla pozemková renta charakterizující způsob pozemkového vlastnictví; jednalo se zde o „svobodnou držbu vlastnického typu“.⁵⁵

Ekonomický charakter vlastnictví

Východiskem analytického popisu musí být zachycení vztahů a vazeb,⁵⁶ jež vyplývaly z procesu vývoje forem pozemkové renty (přivlastňování nezaplacené práce čili nadproduktu bezprostředního obhospodařovatele polností) v rámci vztahů poddanského městečka a vrchnosti.

Situace v Manětíně po roce 1382 ukazuje již dosti pokročilé stadium v procesu přechodu k peněžní formě renty v čisté podobě,⁵⁷ s malými zbytky renty naturální, která byla navíc vázána pouze na nově kultivované pozemky. Forma renty odlišuje dosti ostře manětínské měšťany od rolníků z okolních vesnic tvořících johanitské panství, kde je ještě v posledním desetiletí 14.století doložena renta v úkonech.

Druhy úročních povinností v Manětíně a vsi Brdo

Manětín		Brdo
1382 ⁵⁸	1401 ⁵⁹	1393 ⁶⁰
census (de quovis jugere)	census	úrok
de domo seu casa	—	—
taberna	thabernalium	—
fumalium	fumalium	dýmné (naturálie + peníze)
berna regia	berna	berně
—	multarum aliarumque ssoissy	kury
		ženci (robota)
		desátek
		pomoci

V letech 1382–1401 však úpravou platebních povinností z polností a rozšířením volné dispozice s půdou, ale i zřeknutím se odúmrti ve prospěch měšťanů došlo k výraznému oslabení základní vazby představující přivlastňování renty jako ekonomické formy, v níž se realizuje pozemkové vlastnictví a která nabyla již podoby takřka „čistě peněžního smluvního poměru“.⁶¹

Vlastnictví není realizováno ekonomicky, jestliže nepřináší nějakým způsobem prospěch svému majiteli, přičemž spotřeba představuje logické dovršení předchozích vztahů a vazeb v reprodukčním procesu.⁶² Podle privilegia z roku 1382 (alespoň podle jeho stylizace) byli za subjekt po-

važování johanité, tedy pozemková vrchnost. Po roce 1401 se však subjektem stávají v plné míře původní přímí uživatelé polností, posléze dědiční pachtýři (nájemci) — manětínští měšťané, mající v podstatě stejný rozsah práv k nemovitostem jako měšťané královských měst.⁶³ Někdejšímu vlastníku půdy a poživateli pozemkové renty, johanitům, zůstaly „census maiores“, které lze považovat za podstatnou položku v původní skladbě pozemkové renty, dále některé majetky v Manětíně, které byly vyděleny z městských nemovitostí a jež vrchnost obhospodařovala sama, tedy ve vlastní režii (lázeň, mlýn, popluží), případně je mohla pronajímat. „Čistě smluvní poměr“ se dále zvětňuje, takže realizace pozemkového vlastnictví představující formu pro přivlastňování pozemkové renty nabývá nové kvality, přinášející původnímu vlastníku důchod ve formě pouhého úroku. K tomuto posunu dochází v důsledku složení určité peněžní hotovosti měšťany. Po roce 1401 začíná reprodukční proces, který je možné charakterizovat jako malovýrobu,⁶⁴ jejímž základem jsou pozemky patřící městečku (přesněji již měšťanům), probíhat nejen izolovaně, ale zcela nezávisle na původním vlastníku půdy, jenž prakticky vypadává z výrobních vztahů vázaných k této půdě.

Uvedené skutečnosti přirozeně nezůstaly bez vlivu na rozvoj vlastnických vztahů manětínských měšťanů k polnostem a na možnost samostatného rozhodování o ní. Tím je dovršen proces vytváření prakticky plného svobodného vlastnictví pozemků původně obhospodařovaných měšťany, neboť toto vlastnictví se plně realizuje i ekonomicky, přináší důchody subjektu — tedy obhospodařovatelům půdy, která jim skutečně patří.

Chápeme-li feudální společenské vztahy⁶⁵ jako širší, charakterizující celou společenskoekonomickou formaci, a užší, založené na vlastnictví půdy jako základního výrobního prostředku feudální epochy, lze ve sledovaném prostředí dojít k závěru, že rozšiřování práv obyvatel, měšťanů poddanského městečka, ve sféře vlastnictví půdy znamenalo do značné míry redukování a zvětnění feudálních vztahů a vazeb (výrobních vztahů) mezi církevní vrchností (případně šlechtickým zástavním držitelem panství) a měšťany Manětína. Původní pozemková vrchnost se stává stále více vrchností formální. Přivlastňování výrobních prostředků ve formě pozemkové renty, které představuje základní pohybový zákon feudálního vlastnictví a jeho objektivní cíl, se zúžilo pouze na určitou část původních důchodů z městečka, oddělujících se dosti ostře od důchodů z pronájmu režijních zařízení. Naproti tomu v ruce měšťanů sdružených v obci, reprezentované městskou radou v čele s purkmistrem, která dosáhla téměř plné autonomie pro městečko Manětín, představovala půda plné svobodné vlastnictví.

* * *

Přes prokázaný rozsah svobod v Manětíně není možné ztrácet ze zřetele působení feudálních společenských vztahů v širším slova smyslu, které přirozeně v dimenzích sledovaného sídliště nejenže nemohly být odstraněny, ale s největší pravděpodobností o to nebylo ani usilováno. Proto nemůže překvapit, jsou-li jednotliví Švamberkové po roce 1420 v knize nazýváni „pán náš“ (tedy městečka). Manětín navíc ležel v centru jedné ze švamberských držav, kde přirozeně feudální společenské vztahy v užším slova smyslu, představované povinností platit pozemkovou rentu, ani nezanikly, ani nebyly nijak omezovány.⁶⁶

Původní pozemkové vrchnosti, ať již johanitům, nebo Švamberkům, zůstalo ovšem v případě Manětína prakticky pouze právo „vrchního panství“⁶⁷ (to znamená zřeknutí se vlastnických práv až na určité uznávací poplatky, v něž se transformovala původní pozemková renta). Tato skutečnost koresponduje s vývojem „pánů“ Manětína k formální pozemkové vrchnosti. Předpoklad „formální“ či „nominální“ pozemkové vrchnosti při značném rozsahu práv manětínských měšťanů charakteristiku Manětína jako plně autonomního a samosprávného městečka naprosto nevylučuje. Právě působení širších feudálních vztahů v řadě konkrétních právních zvyklostí typických pro území Čech v období pozdního středověku, jež vyplývaly ze zemského zřízení, mezi jiným předpokládalo skutečnost, že každé město či městečko muselo mít vrchnost, která se považovala za „představené a ochránce“.⁶⁸ Jestliže Manětín jako nositel plné autonomie, stojící fakticky na úrovni královských měst (což ostatně „de iure“ potvrdili již johanité v letech 1382–1401), se po roce 1420 neusiloval začlenit do jejich mocensko-politické organizace, ať již na straně husitské (městské svazy), či katolické (plzeňský landfríd), pak je tato skutečnost z hlediska pojetí „formální“ či „nominální“ pozemkové vrchnosti právě tím kritériem (vedle zániku určité části povinností vyplývajících z feudálních společenských vztahů v užším slova smyslu), které umožňuje pochopit zdánlivý rozpor v charakteristice poddanského městečka jako plně autonomního. V návaznosti na pojem „formální (nominální)“ vrchnost lze pak hovořit také o formálně poddanském městečku.⁶⁹

Tento vývoj potvrzuje skutečnost, že nabytí řady základních práv královských měst (v případě Manětína odpovídajících poměrům Plzně) našlo své vyjádření i v možnosti odvolání k vrchnímu právu Starého Města pražského,⁷⁰ což byla zvyklost v městech pražského práva (k nim patřila i Plzeň) běžně uplatňovaná. Konkrétní doklad v knize je z roku 1438.⁷¹ Je neobyčejně závažný, protože ukazuje výrazný kvalitativní posun proti johanitskému privilegii z roku 1382,⁷² kde odvolací instance zůstává v rukou vrchnosti („ordini nostro reservamus“). Znamená to, že vlastní působení vrchnosti se i v této sféře přinejmenším značně oslabilo. Jakou roli v tom mohl sehrát vklad z roku 1401, nelze říci.

Je však pozoruhodné, že Švamberkové jako právoplatní zástavní držitelé zřejmě netrvali na liteře johanitského privilegia.

V naznačeném směru probíhal vývoj v Manětíně prakticky od roku 1401. Během 15. století lze pozorovat určité snahy Bohuslava ze Švamberka o těsnější připoutání městečka, jež ovšem nespočívaly v porušování vzniklého statu quo mezi vrchností a městečkem, zformovaného na samém počátku 15. století ještě za církevní vrchnosti, či dokonce ve svémocných zásazích ze strany představitelů panského rodu, např. na zasedání městské rady. Za určitý projev těchto snah lze považovat pokusy Bohuslava ze Švamberka rozšířit v Manětíně své pozice, zvláště v šedesátých letech 15. století. Je to možné sledovat ve sféře dispozic s „panským majetkem“, o čemž mezi léty 1420–1460 není v knize dokladu; nasvědčují tomu i některé nákupy domů a polností od měšťanů, které v první polovině šedesátých let Bohuslav ze Švamberka realizoval. To však je ze strany vrchnosti také maximum projevených snah o upevnění své svrchovanosti v městečku; v letech 1475–1560 se již nic podobného neopakuje.

Jak v poslední třetině 15. století, tak ve století 16. lze pozorovat ve vazbě „formální“ pozemkové vrchnosti a formálně poddanského městečka spíše další rozvoj samosprávných faktorů ovlivňujících celkový vývoj, což mimo jiné zrcadlí i druhá pamětní kniha v Manětíně, založená roku 1561, a způsob jejího vedení.⁷³

Závěr

Analýza právních a vlastnických vztahů, jež odráží pamětní kniha západočeského městečka Manětína, mezi městečkem a jeho obyvateli na jedné straně a pozemkovou vrchností (církevní i světskou) na straně druhé snad dostatečně ukázala, že ve sledovaném období došlo v dané sféře k dosti podstatnému vývoji. Jeho zřetelným nositelem bylo měšťanstvo Manětína.

Nakolik jsou manětínské poměry typické, zvláštní či jedinečné, může ukázat pouze podobný rozbor dalších úředních knih poddanských měst a městeček v Čechách v příslušném časovém horizontu. Bylo by totiž přinejmenším krátkozraké pokoušet se o jakoukoli generalizaci poměrů zjištěných v Manětíně, jak se vykrystalizovaly zejména v poslední čtvrtině 14. století. Tento postup by byl totiž stejně nevhodný jako apodiktické připisování souhrnných charakteristik, zvláště pokud se týká právních a vlastnických vztahů v kategorii měst a městeček, pro něž se vžilo označení poddanská.

POZNÁMKY

- 1 V. Vaněček: **Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945**, Praha 1975³, s. 85.
- 2 R. Nový: **Poddanská města a městečka v předhusitských Čechách**, ČSČH 21, 1973, s. 73, 74, 102.
- 3 S. Polák: **Trhové knihy českých poddanských měst v 1. polovině 16. století**, SAP 18/2, s. 412 sq.
- 4 Srv. R. Nový: **Soupis městských knih českých od roku 1310 do roku 1526**, Praha 1963.
- 5 J. Růžička: **O knize města Česká Třebová z předhusitské doby**, SAP 4/1, 1954, s. 102 sq.
- 6 Tak R. Nový: viz pozn. 2.
- 7 Městská kniha je dodnes uložena na MNV v Manětíně; kniha je dále cit. MK.
- 8 CDB I, č. 246.
- 9 CDB III, č. 105.
- 10 V. Vaněček: **Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě**, III, Praha 1939, s. 22, 35.
- 11 CBD V/2, č. 651.
- 12 J. Tomas: **Města v severozápadních Čechách ve 13. století**, in: **Hospodářské dějiny 4**, 1979, s. 69 sq. (k terminologii sídlišť s. 92 sq.).
- 13 Ed. V. Novotný: **Inquisitio domorum . . .**, Praha 1900, s. 50.
- 14 CIM IV/1, č. 122.
- 15 Blíže viz E. Maur: **Morová epidemie roku 1380 v Čechách**, HD 10, 1986, s. 37 sq.
- 16 Srv. CIM II.
- 17 Ed. R. Nový: **Soupis**, s. 116–7.
- 18 R. Nový: **Poddanská města**, *passim*.
- 19 AČ II, s. 190.
- 20 A. Sedláček: **Hrady, zámky a tvrze království českého**, XIII, Praha 1905, s. 144.
- 21 MK, fol. 20^r.
- 22 MK, fol. 21^v: „A ten zápis sie jest stal za pana Hynka z Švamberka, řečeného Krušina, a za pana Petra z Švamberka, řečeného Labuť, purkrabie toho času.“
- 23 MK, fol. 25^v.
- 24 Z. Winter: **Kulturní obraz českých měst**, I, Praha 1890, s. 30, srv. S. Polák, **Trhové knihy**, s. 447.
- 25 S. Polák: **Trhové knihy**, *passim*.
- 26 M. Křížek: **Co je socialistické vlastnictví**, Praha 1972.
- 27 **Tamtéž**, s. 16.
- 28 CIM IV/1, č. 122.
- 29 Kniha je vedena od 6. února 1382 (MK, fol. 1^r), privilegium bylo vydáno 20. dubna 1382 (CIM IV/1, č. 122).
- 30 V. Vaněček: **Dějiny**, s. 88, 110–3, 187–8.
- 31 Přirozeně pouze podle údajů MK.
- 32 MK, fol. 16^r.
- 33 MK, fol. 6^r.
- 34 Ed. R. Nový: **Soupis**, s. 116.
- 35 V. Vaněček: **Dějiny**, s. 103.
- 36 Srv. J. Dobíáš: **Dějiny královského města Pelhřimova III–1**, Praha 1950.
- 37 Tuto skutečnost naznačuje úzus ve vyjmenovávání všech členů městské rady, rychtáře

- či purkrabího, v převážné většině zápisů. Jen pokud bylo učiněno z úředního jednání konaného v jeden den více zápisů, nejsou tyto formální náležitosti dodrženy.
- 38 CIM IV/1, č. 122.
- 39 Ed. R. Nový: **Soupis**, s. 116.
- 40 MK, fol. 6^r.
- 41 MK, fol. 12^v.
- 42 MK, fol. 13^r.
- 43 MK, fol. 20^v.
- 44 Blíže viz V. Vaněček: **Dějiny**, s. 102–4.
- 45 MK, fol. 20^v.
- 46 V. Vaněček: **Dějiny**, s. 111.
- 47 MK, fol. 36^r.
- 48 MK, fol. 36^v.
- 49 V. Vaněček: **Dějiny**, s. 187.
- 50 **Tamtéž**.
- 51 **Tamtéž**, s. 103.
- 52 **Tamtéž**.
- 53 Ed. R. Nový: **Soupis**, s. 116–7.
- 54 K tomu vede rozbor vkladu.
- 55 V. Vaněček: **Dějiny**, s. 113.
- 56 Viz pozn. 26.
- 57 K. Marx: **Kapitál**, Praha 1980², s. 319.
- 58 CIM IV/1, č. 122.
- 59 Ed. R. Nový: **Soupis**, s. 116–7.
- 60 MK, fol. 6^r.
- 61 K. Marx: **Kapitál**, s. 315.
- 62 Viz pozn. 26.
- 63 K obsahovým posunům pojmu viz V. Vaněček: **Dějiny**, s. 103, 111, 113, 188.
- 64 K. Marx: **Kapitál**, s. 322–3.
- 65 Základní vymezení in: **Ekonomická encyklopedie I**, Praha 1972, s. 219 sq.
- 66 K tomu V. Vaněček: **Dějiny**, s. 85.
- 67 K pojmu M. Kratochvíl: **Šestipanské úřady v Starém a Novém Městě pražském do r. 1547 a jejich knihy**, SPDMP VI, 1930, s. 149 sq.
- 68 Viz pozn. 66.
- 69 Terminologie zde použitá si naprosto nemůže činit nárok být vyčerpávající pro danou problematiku. Chápu ji vědomě jako diskusní. Záměrně zde bylo abstrahováno od dosti početné zahraniční literatury věnované této problematice.
- 70 MK, fol. 27^v – 28^r, srv. F. Hoffmann, **K oblastem českých práv městských**, StR 14, 1975, s. 39–41.
- 71 MK, fol. 27^v – 28^r.
- 72 CIM IV/1, č. 122.
- 73 Kniha nazvaná **Kniha věcí památních** je rovněž uložena na MNV v Manětíně, bez sign.; je ohraničena léty 1550–1708.